

В. Є. Данкевич, к.е.н., Житомирський національний агроекологічний університет

Досліджено динаміку та сучасні тенденції сільськогосподарського виробництва в аграрному секторі економіки. Охарактеризовано загальний стан консолідації сільськогосподарських земель та особливості державного регулювання земельних відносин. Розроблені пропозиції запровадження раціонального землекористування в умовах глобалізації.

Ключові слова: Сільськогосподарські землі, консолідація, аграрні підприємства, ефективність, глобалізація, державне регулювання.

Постановка проблеми. Ефективність функціонування економіки України, добробут і здоров'я нації, масштаби господарської діяльності тісно пов'язані із земельними ресурсами. У сільському господарстві земля є основним засобом

виробництва, передумовою його сталого розвитку. Від ефективності її використання значною мірою залежить як рівень національної економіки, так і добробут окремої людини. Земельні ресурси в Україні забезпечують формування майже 90–

Вісник Сумського національного аграрного університету

95 % обсягу продовольчого фонду та 2/3 фонду товарів споживання [4].

Потенціал економіки держави залежить від ефективності функціонування ринку ресурсів, особливе місце серед яких, в умовах глобалізації, займають земельні. Однією із найактуальніших проблем реформування економічних відносин в Україні є формування такої моделі земельного ринку, яка відповідала б інтересам суспільства та сприяла інтеграції України до економічно розвинутих країн.

Розвиток глобалізаційних процесів потребує обґрунтування нових підходів до організації використання сільськогосподарських угідь, які дали б змогу створити умови для їх раціонального використання й охорони земель. Докорінна перебудова земельних відносин на селі, формування їх розвитку у відповідності зі світовими стандартами спонукає до створення адекватної системи форм власності, здатної гармонізувати інтереси суб'єктів господарювання та держави, забезпечити умови для нарощування експортного потенціалу вітчизняних товаровиробників.

Аналіз останніх досліджень. У вітчизняній і зарубіжній економічній літературі приділено достатньо уваги розвитку земельних відносин в умовах ринкової економіки. Ґрунтовні дослідження здійснили у своїх працях: Л. І. Абалкін, Д. П. Богиня, В. Г. Бодров, М. П. Вітковський, А. С. Гальчинський, В. К. Збарський, О. В. Крисальний, Ю. Я. Лузан, І. І. Лукінов, В. М. Малес, Б. Я. Панасюк, О. М. Онищенко, П. Т. Саблук та ін. Відзначаючи цінність результатів досліджень науковців, необхідно зазначити, що не всі теоретичні розробки знаходять застосування на практиці, про що свідчить сучасний стан розвитку сільськогосподарського виробництва. Актуальність даної проблеми, недостатність її вивчення та наявність дискусійних моментів зумовили ви-

бір теми дослідження.

Метою роботи є вивчення тенденцій розвитку земельних відносин в умовах глобалізації та узагальнення досвіду землекористування у зарубіжних країнах.

Результати досліджень. Питання раціонального використання земельних угідь впродовж тривалого часу залишаються предметом вивчення, дослідження та наукових дискусій. Реформування аграрного сектора економіки створило можливості збільшення кількості землекористувачів, підвищення рівня використання земельних угідь та збільшення обсягів виробництва продукції [1]. Проте ступінь використання сільськогосподарських угідь у багатьох підприємствах наразі залишається на досить низькому рівні, що зобов'язує як теоретиків, так і практиків прискорити вивчення факторів, які орієнтують на вихід із даної ситуації. Обставини екологічного та енергетичного характеру у поєднанні з кон'юнктурою ринку вимагають підвищення динамічності сівозмін, звуження їх спеціалізації та залучення значних інвестиційних капіталовкладень у земельні ресурси з метою налагодження виробництва конкурентоспроможної продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках.

В умовах глобалізації, характерною тенденцією є укрупнення сільськогосподарських підприємств. Завдяки консолідації земельних масивів вдалося досягнути покращення результатів господарської діяльності в економіці України. Особливо це проявилось у кризові роки, коли сільське господарство стало одним із локомотивів розвитку економіки. Впродовж 2009–2011 рр. Україна була одним з провідних виробників та експортерів сільськогосподарської продукції. Даних позицій вдалося досягнути за рахунок інтегрованим формуванням, які є лідерами по земельних ресурсах, орендованих на довгостроковій основі (табл. 1).

Таблиця 1

Земельний банк найбільших інтегрованих формувань України

Назва інтегрованого формування	Площа, тис га	Місце розташування
"UkrLandFarming"	530	21 область України і АР Крим
"NCH"	400	22 області
"Кернел Групп"	330	Тернопільська, Одеська, Миколаївська, Кіровоградська, Черкаська, Полтавська, Сумська, Чернігівська області
"Мрія Агрохолдинг"	290	Тернопільська, Хмельницька, Івано-Франківська, Чернівецька, Львівська області
"Миронівський Хлібопродукт"	280	Київська, Черкаська, Полтавська, Сумська, Дніпропетровська, Донецька, Херсонська, Вінницька, Івано-Франківська області
"Українські аграрні інвестиції"	260	16 областей України
"Астарта-Київ"	240	Полтавська, Харківська, Вінницька, Хмельницька, Тернопільська і Житомирська області
"HarvEast"	220	Донецька, Запорізька, Черкаська, Житомирська області і АР Крим
"Valinor"	120	Полтавська, Вінницька, Сумська, Черкаська, Миколаївська, Херсонська області
"Приват-Агрохолдинг"	120	Львівська, Черкаська, Полтавська, Харківська, Дніпропетровська, Херсонська, Кіровоградська, Миколаївська, Одеська області і АР Крим
"Лотуре-Агро"	100	Луганська, Сумська, Харківська, Хмельницька і Житомирська області

Джерело: *відібрано автором [5].*

Наразі багато учасників аграрного ринку ви- | ходять з великим інвестиційним капіталом з ме-
Вісник Сумського національного аграрного університету

тою розширення або створення інтегрованих формувань. Найбільше зростання земель за 2009–2011 рр. спостерігалось в “UkrLandFarming” – 430 тис. га, інвестхолдинг “NCH” – 400 тис. га, “Кернел Груп” – 255 тис. га і “Харвіст Холдинг” – 225 тис. га [5]. Провідними інвестиційними компаніями в Україні є: “Landkom International”, “Кернел”, “МСВ Agricole”, “Миронівський хлібопродукт”, “Мрія”. За даними Держкомстату, на 01.01.2011 р. прями іноземні інвестиції в аграрний сектор України становили 833,7 млн дол. США, що у 2,1 рази більше, ніж на аналогічну дату 2007 р. – 404,3 млн дол. США [5].

Частина сільськогосподарських компаній була викуплена більш сильними вертикально-інтегрованими структурами, серед яких: “ММК” ім. Ілліча, “Райз-Агро”, “Дакор Агро Холдинг” і “Укррос”. Активи перерахованих корпоративних структур контролюються іншими, що зуміли залучити значні іноземні та вітчизняні інвестиції для розширення землекористування. Так Агрохолдинг “HarvEast” у 2011 р. підписав угоду з Промінвестбанком про виділення кредитної лінії на суму 200 млн грн. Компанія “Kernel” залучила у 2011 р. синдигований кредит на 500 млн дол. США, уклавши кредитну угоду з синдикатом банків, який очолюють “ING Bank NV” [5].

Досліджені тенденції показують, що в умовах глобалізації ефективно сільськогосподарське виробництво можливе лише у випадку, якщо суб’єкт господарювання володіє достатньою кількістю земельних ресурсів. Земельна ділянка, що виділена у натурі як земельний пай у середньому по Україні має площу 4,2 га, попри те, що оптимальна для Полісся площа сільськогосподарського землеволодіння складає близько 1,5 тис. га, для Лісостепу – 1,7 тис. га, для степових зон – 2,1 тис. га [7].

За відсутності належного інфраструктурного забезпечення та кооперування більшість товаровиробників не мають можливості ефективно вес-

ти товарне господарство та виробляти конкурентоспроможну продукцію. На відміну від дрібних і середніх операторів ринку сільськогосподарської продукції, інтегровані формування мають потужну матеріально-технічну базу значні масштаби діяльності та належне технічне оснащення за рахунок чого вдається досягати конкурентних переваг на внутрішніх та зовнішніх ринках.

Для налагодження ефективного виробництва в Україні існує потреба у розробленні законопроекту “Про консолідацію земель”. Метою прийняття такого Закону слід вважати визначення напрямів законодавчого врегулювання питання об’єднання дрібних земельних ділянок сільськогосподарського призначення, що покликане підвищувати конкурентоспроможність галузі, сприяти відновленню інфраструктури сільських територій, через встановлення відповідних організаційно-правових засад, повноважень органів виконавчої влади, визначення статусу власників земельних ділянок, що здійснюють консолідацію земель, порядку надання державної підтримки таким власникам [3]. Науково обґрунтовано, що консолідація сільськогосподарських земель має ряд переваг для суб’єктів господарювання та розвитку сільських територій (табл. 2).

У сучасних умовах господарювання основними критеріями при формуванні земельного масиву для товаровиробників є родючість земель та їх максимальна наближеність до переробних підприємств, яка з точки зору транспортних перевезень не повинна перевищувати 90 км. При наявності достатньої кількості природних кормових угідь та формування належної кормової бази [1]. Компанії, в основі діяльності яких лежить виробництво продукції рослинництва з подальшою їх переробкою чи експортом, основну ставку роблять на родючість та наближеність земель до транспортних артерій, зокрема залізничних станцій та елеваторів.

Таблиця 2

Переваги консолідації земель в аграрному секторі економіки в умовах глобалізації

Ефект	Основні складові
Економічний	збільшення капіталовкладень в розвиток матеріально-технічної бази; підвищення коефіцієнту виходу продукції; зниження податкового навантаження; підвищення рентабельності готової продукції; зниження непродуктивних витрат на всіх стадіях формування продукції
Соціальний	вирішення питань розвитку соціальної сфери конкретної території; покращення умов праці та побуту працівників; підвищення продуктивності праці за рахунок збільшення обсягів виробництва та раціоналізації розподілу робочої сили
Екологічний	можливість дотримання науково обґрунтованих методів господарської діяльності, дотримання сівозмін, та технологій вирощування культур; інвестування в основний засіб виробництва – землю, її родючість; окультурення земель з метою підвищення продуктивності; можливість використання широкозахватної техніки; мінімізація обробітку ґрунту

Джерело: власні дослідження.

Світові тенденції розвитку земельних відно- | син показують, що при формуванні розміру земе-

льного масиву підприємство має керуватись принципом економічної раціональності та вибрати такий напрям розвитку, який дозволить при мінімумі затрат отримати максимум прибутку не порушуючи при цьому технологію та науково обґрунтовані норми ведення виробництва. Інструментами, що сприятимуть консолідації сільськогосподарських земель, формуванню оптимальних розмірів та ефективному використанню ресурсного потенціалу в умовах глобалізації можуть бути: запровадження системи планування та бюджетування виробничих процесів; чергування культур; використання GPS-картування земель із зазначенням історії посівів, якості землі та технології обробітку.

Важливою передумовою розвитку земельних відносин та інтеграції до світового економічного простору є запровадження закону про ринок землі. Прийнятий законопроект "Про ринок земель" № 9001-1 від 19.07.2011 р. передбачає, що операції з купівлі-продажу земель сільськогосподарського призначення можуть здійснювати тільки фізичні особи, держава і територіальні громади. Максимальна площа землі в особистому воло-

дінні встановлена на рівні 100 га, є обмеження щодо оренди землі та передбачено обов'язковість проведення експертно-грошової оцінки наділу перед його продажем. На нашу думку, заходи, обумовлені у законі, зможуть позитивно вплинути на розвиток земельних відносин лише при умові їх пристосування до сучасних світових тенденцій. Для цього необхідно відпрацювати законодавче регулювання та створити відповідну інфраструктуру ринку.

Створюючи ринок земель сільськогосподарського призначення, необхідно законодавчо передбачити: реальні права на землю та її природні ресурси для селян; гарантування продовольчої безпеки та повноцінного і якісного харчування вітчизняними натуральними продуктами; реалізацію надлишків сільськогосподарської продукції за межі країни; гармонійний розвиток сільських територій; доступ до відкритої інформації; збереження і відтворення родючості ґрунтів, раціональне використання земель та інших природних ресурсів. Запропонована нами схема включення вартості землі у ринкове середовище представлена на рис. 1.

Рис. 1. Схема включення вартості землі в ринкове середовище

Джерело: власні дослідження.

Щоб ринок купівлі-продажу земель сільськогосподарського призначення став цивілізованим, необхідно запровадити регульований оборот. Це передбачає не лише скасування мораторію на продаж землі, але й прийняття законів "Про ринок землі" і "Про земельний кадастр", які вводять у дію єдиний електронний земельний кадастр, без

якого визначити реальне походження тієї чи іншої земельної ділянки і, відповідно, довести причетність до схем нелегальної торгівлі землею практично неможливо.

Здійшені нами розрахунки показують, що навіть діюча оцінка вартості земель сільськогосподарського призначення на рівні 10 тис. грн за

гектар на Поліссі може повністю забезпечити ліквідну заставу для банків. Наразі дефіцит коштів на 1 га ріллі складає близько 2,5 тис. грн у рослинництві і 2 тис. грн – у тваринництві. Використання землі як застави у співвідношенні один до двох дасть можливість сільськогосподарським підприємствам отримати до 5 тис. грн на гектар та залучити додаткові фінансові ресурси у господарський процес.

При формуванні подальших стратегій розвитку земельних відносин актуальним є використання світового досвіду. У країнах Європи держава регулює та обмежує приватну власність на землю. Максимальну величину земельної власності на сім'ю встановлено у Румунії – 100 га, в Угорщині – 300 га на особу. В Угорщині пріоритетне право на придбання земельних ділянок сільськогосподарського призначення надається особам, які пов'язані із аграрною діяльністю та мають відповідну освіту [2].

У Польщі ринок землі регулюється переважно економічними засобами. Держава через спеціально створене Агентство сільськогосподарської власності державної казни здійснює викуп у селянських господарствах землі і нерухомості та продає їх перспективним господарствам, малоземельним, молодим селянам тощо. Пріоритет надається покупцям, які мають належну кваліфікацію [4].

Основною метою земельної реформи в Італії було підвищення ефективності використання земельних ділянок, концентрацією їх у руках тих, хто займається їх обробітком та активізацією земельного ринку. Завдяки державному регулюванню цього процесу селяни купували землю за

ціною нижчою від ринкової, причому мали змогу здійснювати оплату за землю завдяки кредитам банків. Держава сприяла також створенню в аграрному секторі економіки відповідної інфраструктури для розвитку обслуговуючих кооперативів, які є конкурентоспроможною формою об'єднання товаровиробників. Для ефективного розвитку земельних відносин в умовах глобалізації повинен широко використовуватися іноземний досвід, який має бути адаптований до вітчизняних особливостей аграрного сектора економіки.

Висновки. Обґрунтування науково-методичних засад розвитку земельних відносин в умовах глобалізації слід вважати однією із важливих передумов сталого розвитку аграрного сектора економіки. Наразі необхідно: законодавчо врегулювати процедуру консолідації земель сільськогосподарського призначення із урахуванням світового досвіду; захистити конституційні права і законні інтереси власників земельних ділянок; підвищити ефективність діяльності, удосконалити методи управління, посилити координацію та взаємодію органів виконавчої влади у сфері ефективного використання земель. Досвід господарювання у зарубіжних країнах свідчить про використання землі виключно за цільовим призначенням, що досягається за рахунок встановлення порядку купівлі-продажу та оренди земельних ділянок. Характерною особливістю земельної реформи у розвинених країнах є всебічна підтримка держави в її проведенні та спрямованість на підвищення ефективності використання земельних фондів. Значний досвід, що властивий іншим країнам світу, може бути використаний при розвитку земельних відносин в Україні.

Список використаної літератури:

1. Вольська А. О. Щодо проблем використання земельних ресурсів в Україні / А. О. Вольська // Інноваційна економіка. – № 1 (39). – 2013. – С. 25–27.
2. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/apk.tid>
3. Квітка Г. Досвід землеволодіння: аграріям об'єднаної Європи затісно господарювати / Г. Квітка // Землевпорядний вісник. – 2009. – № 8. – С. 40–46.
4. Концепція Державної цільової програми розвитку земельних відносин в Україні на період до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KR090743
5. Крупнейшие холдинги в растениеводстве Украины 2012 Дослідження УКАБ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.agribusiness.kiev.ua/>
6. Ліга: Закон [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ligazakon>
7. Наукові основи агропромислового виробництва в зоні Полісся і західного регіону України / редкол.: В.М. Зубець (голова) та ін. – К.: Аграрна наука, 2010. – 944 с.
8. Нечипоренко О. Світова практика розвитку земельних відносин / О. Нечипоренко // Економіка АПК. – 2007. – № 4. – С. 154–157.
9. Проект Закону України “Про ринок земель” № 9001-1 від 19.07.2011 р. [Електронний ресурс]. – режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc
10. Ратошнюк Т.М. Економічний механізм стимулювання виробництва екологічно чистої продукції / Т.М. Ратошнюк // Наука і економіка. – № 1 (25). – 2012. – С. 150–154.

Исследована динамика и современные тенденции сельскохозяйственного производства в аграрном секторе экономики. Охарактеризованы общее состояние консолидации сельскохозяйственных земель и особенности государственного регулирования земельных отношений. разрабо-

таны предложения внедрения рационального землепользования в условиях глобализации.

Ключевые слова: *Сельскохозяйственные земли, консолидация, аграрные предприятия, эффективность, глобализация, государственное регулирование.*

The dynamics and current trends in agricultural production in the agricultural sector. The general state of consolidation of agricultural land features and state regulation of land relations. The offers implementing sustainable land use in the context of globalization.

Keywords: *Agricultural land, consolidation, agricultural enterprises, efficiency, globalization, government regulation.*

Дата надходження до редакції: 20.04.2013 р.

Рецензент: д.е.н., професор Ходаківський Є.І.